

СИСТЕМА ДЖЕРЕЛ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПРОЩЕННЯ ТА ГАРМОНІЗАЦІЇ МИТНИХ ПРОЦЕДУР У СФЕРІ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ

SYSTEM OF SOURCES OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION FOR SIMPLIFICATION AND HARMONIZATION OF CUSTOMS PROCEDURES IN THE FIELD OF INTERNATIONAL TRADE

Денисенко С.І., к.ю.н., доцент,
старший викладач кафедри міжнародного, європейського права та порівняльного правознавства
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Льченко О.В., к.ю.н., доцент,
завідуючий кафедрою адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Міжнародно-правове регулювання спрощення та гармонізації митних процедур здійснюється нормами міжнародного митного права, у зв'язку з чим систему джерел їх правового регулювання доцільно розглядати у сфері міжнародного права. Статут Міжнародного суду ООН (п. 1 ст. 38), закріплює перелік таких джерел як: міжнародні конвенції; міжнародні звичаї; загальні принципи права; судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців з публічного права різних націй.

До трьох основних джерел міжнародного митного права, що регулюють спрощення та гармонізацію митних процедур у сфері міжнародної торгівлі, можна віднести такі як: міжнародні договори: конвенції, угоди (наприклад, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973р., тощо); міжнародні звичаї (найвідомішим прикладом уніфікації міжнародних звичаїв, що також стосується спрощення національних митних процедур у зовнішньоторговельній діяльності, є ІНКОТЕРМС 2010 р.); загальні правові принципи, визнані цивілізованими націями (наприклад, Генеральна угода з тарифів і торгівлі 1947 р.).

Однак установлено, що, крім джерел, визначених у ст. 38 Статуту МС ООН, до допоміжних джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур можна також віднести: резолюції та рішення міжнародних організацій (наприклад: Резолюція Ради ВМО «Про Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації» 2005 р); типові (модельні) закони (наприклад, Типовий закон ЮНСІТРАЛ про електронні підписи ООН 2001 р.); діюча практика у сфері міжнародних митних правовідносин (наприклад, практика застосування рентгенотехніки як ефективного інструменту для виявлення контрабанди або практика здійснення співробітництва митних органів на кордонах); внутрішнє законодавство держав (наприклад, Конституція України, Митний кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність»); національна судова практика (наприклад, лист Вищого адміністративного суду України від 23.04.2008 № 720/100/13-08 про деякі питання практики вирішення справ, пов'язаних із застосуванням митного законодавства).

Ключові слова: джерела міжнародного митного права, міжнародні договори, міжнародні звичаї, загальні правові принципи, резолюції та рішення міжнародних організацій, типові (модельні) закони, діюча митна практика, національне законодавство, національна судова практика.

International legal regulation of the simplification and harmonization of customs procedures is carried out by the norms of international customs law, in connection with which it is appropriate to consider the system of sources of their legal regulation in the field of international law. The Charter of the International Court of Justice of the United Nations (clause 1 of Article 38) establishes a list of such sources as: international conventions; international customs; general principles of law; judgments and doctrines of the most qualified experts in public law of various nations.

The three main sources of international customs law, which regulate the simplification and harmonization of customs procedures in the field of international trade, include the following: international treaties: conventions, agreements (for example, the International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures of 1973, etc.); international customs (the most famous example of the unification of international customs, which also concerns the simplification of national customs procedures in foreign trade, is INCOTERMS of 2010); general legal principles recognized by civilized nations (for example, the General Agreement on Tariffs and Trade of 1947).

However, it was established that, in addition to the sources defined in Art. 38 of the Charter of the UN IC, auxiliary sources of international legal regulation of simplification and harmonization of customs procedures can also include: resolutions and decisions of international organizations (for example: Resolution of the WMO Council "On Framework Standards for Security and Facilitation of World Trade of the World Customs Organization" in 2005); model (model) laws (for example, the UNCITRAL Model Law on Electronic Signatures of the United Nations of 2001); current practice in the field of international customs legal relations (for example, the practice of using x-ray technology as an effective tool for detecting contraband or the practice of cooperation of customs authorities at borders); internal legislation of states (for example, the Constitution of Ukraine, the Customs Code of Ukraine, the Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity"); national judicial practice (for example, the letter of the Higher Administrative Court of Ukraine dated 04.23.2008 № 720/100/13-08 on some issues of the practice of resolving cases related to the application of customs legislation).

Key words: rules of international law, international treaties, international agreements, legal principles, resolutions and decisions of international organizations, standard (model) laws, current military practice, national legislation, national judicial practice.

Міжнародно-правові документи не містять вичерпного переліку джерел міжнародного права, щоправда деякі вчені [1, с. 33–34] розглядають такий перелік у ч. 1 ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН, відповідно до якої: «Суд, який зобов'язаний вирішувати передані йому спори на підставі міжнародного права, застосовує:

а) міжнародні конвенції як загальні, так і спеціальні, що встановлюють правила, визнані державами-учасниками спору;

б) міжнародний звичай як доказ загальної практики, визнаної як правова норма;

в) загальні принципи права, визнані цивілізованими націями;

г) із застереженням, зазначеним у ст. 59, судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих фахівців із публічного права різних націй як допоміжний засіб для визначення правових норм» [2].

Як зазначає Сандровський К. К., основні джерела міжнародного митного права ті самі, що й міжнародного права, тобто міжнародний договір та міжнародно-правовий звичай. Як правило, саме вони є зовнішньою формою існування міжнародного права, юридичною оболонкою,

в якій закладено зміст міжнародно-правової норми – правила поведінки, що є, у свою чергу, результатом домовленості держав. Інші джерела є допоміжними джерелами міжнародного митного права [3, с. 46]. Загалом погоджуємося з такою позицією та розглянемо окремі з цих джерел щодо сфери спрощення і гармонізації митних процедур.

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновок, що джерела міжнародного права та міжнародного митного права єдині за своєю природою: в їх основу покладена домовленість суб'єктів міжнародних правовідносин, різниця полягає лише у тому, що основою джерел міжнародного митного права є правові норми, об'єктом регулювання яких є міжнародне митне співробітництво. На тих самих підставах можна зазначити, що система джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі також входить до складу джерел міжнародного митного права. Охарактеризуємо основні та допоміжні джерела міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі.

Будучи частиною міжнародно-правового співробітництва, регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі здійснюються методами міжнародного права і в рамках механізму міжнародно-правового регулювання, серед яких активно застосовуються методи *договірної* (двостороннього та багатостороннього) і *організаційно-правового* регулювання. Окремо необхідно зазначити, що організаційно-правовий метод у сфері спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі має два аспекти: національний і міжнародний. Причому зі збільшенням ролі міжнародного права зростає значення саме національного аспекту [4, с. 60]. З розвитком та ускладненням міжнародної торгівлі все більша кількість держав бере участь у проектуванні міжнародно-правових норм, а також в їх реалізації.

Міжнародний аспект цього методу виявляється у формі міжнародної взаємодії суб'єктів щодо створення та реалізації міжнародних норм, які регулюють питання міжнародної митної співпраці, в тому числі в рамках спеціалізованих міжнародних організацій і регіональних економічних інтеграцій. При цьому в рамках інтеграційних об'єднань (регіонального регулювання) спостерігається тенденція на заміщення багатостороннього регулювання методом наднаціонального регулювання, зокрема в рамках ЄС.

На думку Додіна Є. В., найважливішими для організації митної справи у будь-якій державі є багатосторонні договори в митній сфері – угоди, конвенції [5, с. 11]. Термін «конвенція» (з *лат.* *conventio* – «договір») є різновидом міжнародного договору. В науці міжнародного митного права під митною конвенцією (*англ.* *customs convention*) прийнято розуміти багатосторонню або двосторонню міжнародну угоду, яка регулює комплекс питань у сфері митних відносин [6, с. 28]. Митні конвенції, як правило, розробляються і приймаються у рамках міжнародних організацій, таких як СОТ, ВМО.

У міжнародному праві міжнародні договори набувають все більшого значення. Відповідно до ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. «міжнародний договір» означає міжнародну угоду, укладену між державами в письмовій формі і регульовану міжнародним правом незалежно від того, чи викладена така угода в одному документі, двох чи кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від її конкретного найменування [7], і це безпосередньо стосується міжнародного митного права та питань гармонізації митних процедур.

Більшість конвенцій у галузі міжнародного митного співробітництва за об'єктом правового регулювання – це вузько спеціалізовані (галузеві) міжнародні договори, призначені для регламентації конкретного виду відносин або групи однорідних, пов'язаних між собою відносин

у галузі митного регулювання. Виходячи із загальновищенаведеної класифікації міжнародних договорів, можна зазначити, що міжнародні договори, укладені у сфері міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур, можуть бути класифіковані (або охарактеризовані) за наступними ознаками (наприклад наведемо деякі з них) [8, с. 114]:

– за кількістю суб'єктів (сторін, учасників) – міжнародні договори бувають: *багатосторонні*, наприклад, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р., і *двосторонні* (наприклад, Угода між Україною і Словацькою Республікою про співробітництво і взаємодопомогу в галузі митної справи від 15.06.1995 р.);

– за ступенем доступності (по можливості участі) – міжнародні договори бувають *відкритими*, тобто учасниками таких договорів можуть бути будь-які держави світу (наприклад, Митна конвенція про карнет А. Т. А. для тимчасового ввезення товарів 1961 р.), та *закритими* (*напівзакритими*), право участі в яких залежить від згоди інших учасників (наприклад, Договір про створення Європейського економічного співробітництва 1957 р.);

– за суб'єктами, які підписали документ, – міжнародні договори бувають *міждержавними*, наприклад Угода між Україною і Словацькою Республікою про співробітництво та взаємодопомогу в галузі митної справи 1995 р.), *міжурядовими*, наприклад Угода між Урядом України та Урядом Туркменістану про проведення узгодженої митної політики 1992 р., *міжвідомчими*, наприклад Протокол між Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Державною митною службою України і Департаментом прикордонних військ Республіки Молдова, Митним департаментом Республіки Молдова про організацію спільного контролю в міжнародному пункті пропуску автомобільного сполучення «Росошани – Брічень» від 12.01.2004 р.;

– за просторовою сферою дії – міжнародні договори бувають *універсальними* (наприклад, Митна конвенція про міжнародне перевезення вантажів із застосуванням книжки МДП 1975 р.), *субрегіональними* (наприклад, Договір ЄврАзЕС про створення єдиної митної території та формування митного союзу 2007 р.) та *регіональними* (наприклад, Договір про створення Європейського економічного співробітництва 1957 р.);

– за терміном дії – міжнародні договори поділяють на: *строкові* (укладені на визначений строк, наприклад Протокол між Урядом України та Урядом Республіки Білорусь про забезпечення першочергового пропуску через українсько-білоруський державний кордон автотранспортних засобів, які перевозять плодоовочеву продукцію і тару для її транспортування 1997 р. (діє впродовж 1 року і пролонгується за умови відсутності заперечень у обох сторін, на сьогодні діє) та *безстрокові* (укладені без зазначення строку їх дії, наприклад Протокол між Державною митною службою України і Службою митної і фінансової охорони Угорської Республіки про порядок взаємодії з питань обміну даними митної статистики зовнішньої торгівлі 2003 р.).

Потрібно також зазначити, що в міжнародному праві має велике значення поділ міжнародних договорів залежно від об'єкта їх правового регулювання – загальні та спеціальні (галузеві). У зв'язку з цим міжнародні договори, укладені у сфері спрощення та гармонізації митних процедур (спеціальні, галузеві), також можна розділити на дві групи. До першої можна віднести міжнародні договори, що регулюють питання виключно у сфері спрощення та гармонізації митних процедур (наприклад, Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур 1973 р. в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція). До другої групи можна віднести міжнародні договори, що частково регулюють питання у сфері спрощення та гармонізації митних процедур (наприклад, Конвенція ООН з морського права 1982 р., що встановлює

низку митних пільг для держав, які не мають виходу до моря та ін.).

Також можна додати, враховуючи особливості міжнародного митного права та його інституцій, що міжнародні митні конвенції (договори) можна класифікувати за об'єктом на ті, що:

– закріплюють міжнародні *стандарт* у галузі спрощення та гармонізації митних процедур, наприклад: Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур 1973 р. в редакції Протоколу 1999 р. (оновлена Кіотська конвенція), Конвенція про карнет А. Т. А. для тимчасового ввезення товарів 1961 р., Стамбульська конвенція про тимчасове ввезення 1990 р., Митна конвенція що стосується контейнерів 1972 р., Міжнародна конвенція про Гармонізовану систему опису та кодування товарів від 14.06.1983 р.;

– закріплюють *систему митних пільг* (у тому числі преференцій) та імунітетів, наприклад Віденська конвенція ООН про дипломатичні зносини 1961 р., що передбачає звільнення від митного оподаткування предметів, які ввозяться дипломатами для особистого користування, Угода про Правила визначення походження товарів країн, що розвиваються, при наданні тарифних преференцій у рамках Загальної системи преференцій;

– присвячені міжнародному співробітництву та взаємодопомозі держав у митних справах, наприклад Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства 1977 р., м. Найробі.

До джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі належить також *міжнародний звичай*. Треба зазначити, що не всі вчені згодні з віднесенням звичаю до джерел міжнародного права, проте, на нашу думку, звичай є джерелом міжнародного права. Для нас вагомим аргументом (серед інших) на користь цього твердження є те, що звичай приводить до створення міжнародно-правових норм для його деталізації та надання йому юридичної форми. Так, міжнародний звичай про право мирного проходу через територіальне море отримав закріплення як договірно-правова норма в Женевській конвенції про територіальне море та прилеглу зону 1958 р. У подальшому основні положення цієї Конвенції стали складовою частиною Конвенції ООН із морського права 1982 р., але й вони з часом були значно доповнені та конкретизовані з урахуванням розвитку міжнародного морського права, досягнень мореплавства та змін умов, в яких воно здійснюється.

Міжнародний звичай у міжнародному митному праві – це сформоване в міжнародній митній практиці правило поведінки, за яким суб'єкти міжнародного митного права визнають юридично обов'язковий характер. Звичайні норми міжнародного митного права формуються в практиці міжнародних відносин у результаті повторюваних дій держав, унаслідок чого виникає правило, якого вони дотримуються. Але це правило – ще не норма міжнародного митного права, а лише звичай. Формування звичаїв трапляється в рішеннях міжнародних судів та арбітражів, резолюціях міжнародних організацій, дипломатичній кореспонденції, а також законодавчих актах різних держав.

Не можна не погодитися з аргументами Кляна Ф. Г., що, оскільки митна справа у цілому завдячує своїм походженням торгівлі та мореплавству, значну роль у міжнародному митному праві відіграли звичаєво-правові норми, які склалися в процесі тривалої практики великих міжнародних морських портів [9, с. 40–41]. А отже, найвідомішим прикладом уніфікації міжнародних звичаїв, який також стосується спрощення митних процедур у сфері міжнародної торгівлі, можна вважати роз'яснення і тлумачення зовнішньоторговельних (комерційних) термінів, що містяться в ІНКОТЕРМС 2010 р.

Серед допоміжних джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі необхідно виокремити резолюції та рішення міжнародних організацій, які можуть мати для суб'єктів міжнародного митного права рекомендаційний характер. Обов'язкової юридичної сили вони наберуть лише після юридичного визнання (ратифікації, приєднання тощо) їх державою. Наприклад, Всесвітня митна організація (ВМО) на основі положень оновленої Кіотської конвенції розробила норми рекомендаційного характеру, спрямовані на зближення правових систем у сфері спрощення національних митних процедур, однак вони не мають імперативної юридичної сили для Договірних сторін. Прийняті ці норми у формі резолюції Ради ВМО «Про Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації» 2005 р. [10]. Основна мета цього документа полягає у підвищенні безпеки міжнародної торгівлі (таким чином, щоб це не перешкоджало та не ускладнювало її) шляхом створення єдиного набору міжнародних стандартів і досягнення рекомендацій для сприяння одностайності та передбачуваності в роботі національних митних органів.

Не можна забувати й про рішення регіональних міжнародних організацій та регіональних економічних інтеграцій, наприклад: Модернізований митний кодекс ЄС 2008 р. та ін.

Також прикладами нормотворчої діяльності міжнародних організацій є розробка типових (модельних) актів (законів). На відміну від конвенції модельний закон: не вимагає від держави, що його приймає, сповіщати інші держави, які могли теж його прийняти, або окремих органів (депозитарій); під час введення його до власної правової системи держава може внести до нього будь-які зміни. Тому ступінь уніфікації і ступінь визначеності під час застосування модельного закону нижчі, порівняно з конвенціями (міжнародними договорами). Однак «модельне право» більш гнучке. Прикладом типового закону, у тому числі й у митній сфері, може бути Типовий закон ЮНСІ-ТРАЛ про електронні підписи ООН 2001 р.

Не менш значущим допоміжним (часом похідним) джерелом міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі є внутрішнє законодавство держав. Так, вітчизняним законодавчим фундаментом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, митної справи і спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі є: Конституція України, Митний кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», частково Податковий кодекс України, численні підзаконні нормативно-правові акти.

До допоміжних джерел міжнародного митного права необхідно також віднести діючу практику у сфері міжнародних митних відносин, що в сукупності і є самостійною групою джерел міжнародного митного права наприклад: митний огляд поштових відправлень на Кубі; практику застосування рентгенотехніки як ефективного інструменту для виявлення контрабанди; практику здійснення співробітництва митних органів на кордонах;

Серед допоміжних джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі потрібно також виділити також діючу національну судову практику у сфері здійснення державами митної справи щодо реалізації норм і правил національного митного законодавства та норм міжнародних угод у цій сфері. Прикладом може бути оглядовий лист Вищого адміністративного суду України від 23.04.2008 № 720/100/13-08 про деякі питання практики вирішення справ, пов'язаних із застосуванням митного законодавства (за матеріалами справ, розглянутих у касаційному порядку Вищим адміністративним судом України).

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що система джерел міжнародно-правового регулювання спрощення та гармонізації митних процедур у сфері міжнародної торгівлі та система джерел міжнародного митного права є однотипними, як загальне й особливе (галузеве, спеціальне). Отже, вважаємо, що до системи джерел міжнародного митного права, які регулюють спрощення та гармо-

нізацію митних процедур, необхідно віднести такі групи і джерела: 1) основні – міжнародні договори (угоди, конвенції), міжнародний звичай; 2) допоміжні: а) резолюції та рішення міжнародних організацій, типові (модельні) акти (закони); б) діючу практику у сфері міжнародних митних правовідносин, внутрішнє законодавство держав, національну судову практику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Київець О. В. У пошуках міжнародного права: переосмислюючи джерела : монографія. Кам'янець-Подільський : ПП «Видавництво «Оіюм», 2011. 480 с.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду від 26.06.1945 р. URL: http://zakon2.ra-da.gov.ua/laws/show/995_010/page2.
3. Сандровский К. К. Міжнародне митне право : підручник. Вид. 2-ге., Київ : Знання», КОО, 2001. 461 с.
4. Гавердовский А. С. Імплементация норм міжнародного права. Київ : Вища шк., 1980. 320 с.
5. Додін Є. В. Правові основи митної справи в Україні. *Митна справа*. 2004. № 5. С. 6–18.
6. Митна енциклопедія : у 2 т. / редкол.: І. Г. Бережнюк (відп. ред.) та ін. Хмельницький : ПП Мельник А. А., 2013. Т. 2. 536 с.
7. Віденська конвенція Організації Об'єднаних Націй про право міжнародних договорів від 23.05.1969р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_118.
8. Анцелевич Г. О., Покрещук О. О. Міжнародне право : підручник. Київ : Алерта; 2005. 424 с.
9. Клян Ф. Г. Міжнародно-правове регулювання переміщення товарів через митний кордон : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Київ, 2011. 197 с.
10. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації від 01.06.2005р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/card/976_003